

Enhörna Hembygdsförening

Årgång 4, nummer 1

FEBRUARI 2002

TROLLTALLEN PÅ MALMEN

Ska vi sätta yxan i den?

Alldeles intill landsvägen på Enhörna Malm, nära infarten till Nya Malmsjöbadet, står Enhörnas kanske märkvärdigaste och mest sägenomspunna kulturminne, åtminstone det mest levande, - Trolltallen. Detta resliga träd med dubbla kronor är säreget främst på grund av dess genomgående hål i stammen, vilket har haft stor betydelse inom den folkliga läkekonsten. (Se Barbros artikel nedan.) Trädet är fridlyst av Länsstyrelsen sedan 1954, vilket innebär förbud mot "... att fälla eller på vad annat sätt som helst och i synnerhet genom brytande av kvistar skada trädet." Det anses *särskilt* skyddsvärt. Dess ålder har uppskattats till minst 300 år, och efter jämförelser med fotografier från 1900-talets början, kan vi se att tallen inte nämnvärt har förändrats under de senaste hundra åren, efter vad ögat kan avgöra.

Ett problem med Trolltallen är dess läge. Den närapå stryks av vägen, vilket med dagens trafik är en fara för både resande och för tallen själv. Dessutom står tallen på skyddsområdet för Södertäljes grundvattentäkt vilket gör platsen extra känslig för olyckor, särskilt där kemikalier är inblandade. Detta är något som ansvariga på Södertälje Kommun har grunnat på.

Södertälje har ett mycket fint ledningsvatten, och vi enhörnabor kan vara stolta över vår gamla grusås som hjälper till att rena mäljarvattnet till ett välsmakande dricksvatten, på ett synnerligen miljövänligt sätt. Detta är en verksamhet som vi inom Hembygdsföreningen ingalunda vill sätta käppar i hjulet för. En intressekonflikt har dessvärre ändå uppstått och här står vår kära Trolltall bokstavligen i centrum.

Kommunen vill för att skydda marken och vattnet inom området gräva upp vägrenarna till en bredd av 9 m på varje sida och lägga ut en skyddande duk, som i händelse av läckor kan fånga upp främmande ämnen innan de når grundvattnet. För att undvika hål och hinder i skyddsanordningen måste Trolltallen fällas. Kommunens tjänstemän har därför kontaktat Hembygdsföreningen för att informera om sina planer och hur vi ser på dem. Det är nämligen inte troligt att Länsstyrelsen upphäver fridlysningen om en enig opinion är emot detta.

Kommunens erbjudande till enhörnaborna är därför att de faller trädet, skänker oss det värdefullaste stycket, konserverar detta, transporterar och monterar till en av oss utvald plats, där man bygger fundament och skyddstak. -Allt utan kostnad för oss.

Januari 2002

Början på 1900-talet

Vi i styrelsen har förståelse för kommunens problem, och uppskattar deras initiativ att hämta in våra synpunkter, och vi anser att deras förslag är seriöst, vilket vi lovat att överväga. Besked skall lämnas till Kommunen (och Länsstyrelsen) efter att vi har rådfrågat våra medlemmar. Vår utgångspunkt är emellertid klar: Vår främsta uppgift är att värna vår hembygd och dess kulturhistoria.

Valet kan tyckas vara lätt. Tallen ska stå kvar! Det finns dock argument som talar för Kommunens erbjudande: Tallen är gammal och är besvärlig att "besöka", den kan inte leva i all oändlighet. Förr eller senare faller den eller blir sjuk. De mest intressanta delarna kan skadas, och Hembygdsföreningen får betala alla kostnader för ett eventuellt omhändertagande.

Måndagen den 28/1 höll vi ett informellt rådslag för att diskutera Trolltallens framtid. Närmare tjugo medlemmar från Hembygdsföreningen och Enhörna Trädvårdsförening var närvarande, och att engagemanget för frågan var starkt, gick inte att ta miste på. Ordförande Leif och undertecknad redogjorde för läget och Kommunens förslag.

Det kan nog sägas att enigheten var närapå total. **Trolltallen ska stå kvar!** Det ansågs att dess värde är till stor del knutet till platsen. Värdet beror också på att tallen lever. Ingen av oss är trädexpert men det är vår fromma förhoppning och tro att detta redan så pinade träd borde kunna stå i hundra år till. Det är givetvis Kommunens skyldighet att respektera fridlysningen så att trädet och dess rötter inte skadas ytterligare i samband med förestående markarbeten.

Vi uppmanar de ansvariga att finna lösningar som skyddar vattentäkten utan att förstöra ovärderliga kulturmärken.

Vi i styrelsen efterlyser åsikter i frågan från våra medlemmar, andra enhörnabor och kulturhistoriskt intresserade. Vi vill så fort som möjligt få era synpunkter. Ska Trolltallen stå kvar eller ska den fällas och omhändertas? Vi ser gärna att ni skriver till vår postadress (se sista sidan) eller emaila vår ordföranden, leif.tellestedt@telia.com. Svar vill vi ha före 10:e mars.

Frågor till kommunen ställer ni till:

Per-Olof Jansson, 550 231 15, eller Anders Landström, 550 231 75.

LITE TROLLTALLSHISTORIA

Den folkliga läkekonsten var i långliga tider vad människan hade att tillgå. Också sedan läkarvetenskapen börjat utvecklas fortfor tron på åldriga botemedel. Kunskaper, utrustning och hygien befann sig ännu på låg nivå. Misstro mot det nya, men också fattigdom gjorde att de forna "knepen" levde kvar. Trolltall och kloka gubbar var både billigare och närmare till.

På Malmen, skogsområdet före Ekeby i Ytter-Enhörna, tronar den fridlysta Trolltallen som också kallats den vårbundna- eller vålbundna tallen. Enligt traditionen drog man sjuka barn genom den klyvning som bildats mellan de sammanvuxna stamdelarna. Det var barn med kroniska sjukdomar, speciellt engelska sjukan "riset", "efterblivna barn" och barn med lyten. "Di tog barnen genom trä, det var barn, som var födda med lyte -- då fötterna stog bakåt - -" (Elin Lund f 1873)

Behandlingen borde helst ske en torsdagsnatt och med viss hänsyn till månens ställning. Barnets skjorta eller skyнке skulle bli kvar på ingångssidan så barnet fördes naket genom öppningen. Ritualen skulle göras motsols tre gånger. Skjortan och kopparslantar skulle lämnas, offras. Det hela har också tolkats som en symbolisk födelseakt där det drabbade barnet skulle "pånyttfödas". Det onda hade överförts till trädet. Det sägs att tallen fick vara till bot så sent som 1897.

"Di har märkt den där tallen två gånger, första gången våga ingen hugga den, andra gången grep Frälsningsarmén in och fick den fridlyst." (Elin Lund f 1873).

"Di var bjudna 10 kronor om di ville hugga tallen - - det var så mycke huggare på skogen då. 1868 köptes Ekeby skog, då var de ingen som tordes hugga den. Då högg di skogen, men inte vårbundna tallen. Det vore då farligt te hugga tallen.

Nämndeman: Såg inte du, Fredrik - - minns du hur det gick med Agust Jonsson?

- - Joo, han tog Träsk-Olles tall - - den som han hade satt så många sjuldomar i." (Samtal mellan Fredrik Andersson f 1860, och nämndeman Karl Andersson f 1889)

Också Över-Enhörna har haft en tall för sockenbornas krämpor. I Träskstugan som låg norr om Hammarby träsk bodde kloka gubbarna Träsk-Olle och Lindström. Hit vandrade folk med sina åkommor. Botarnas specialitéer var tandvärk och bölder. Det petades i bölden eller den onda tanden med en spik, en hemlig besvärjelse Ramsa lästes och spiken drevs in i tallen. Träsk-Olle levde till 1869-70 enligt sägen.

År 1910 har historia kring Malmens Trolltall lämnats till Södermanlands Fornminnes-förening av Över-Enhörnas folkskollärare Per Gottfried Larsson. Han framför att tallen nog aldrig ansetts 'bunden av vålnader' men att den lämnat hjälp åt barn som blivit det. Han beskriver att den gamla uppfattningen var den att en blivande mors oförsiktigheter att kasta eller bränna en visp eller viska utan att först ha skurit banden eller lämna spjället öppet sedan elden brunnit ut kunde vara orsak till skadan. Vålbundna barn voro olika andra. Ögonen sågo besynnerligt hemska ut och de var oroliga och skrikiga.

Om tallen säger Larsson "... att denna stumma doktor ingalunda haft liten praktik, och en och annan, som ännu söker honom, lär icke göra det förgäves". Larsson lämnar en trädbeskrivning där det också sägs att ganska färsk yxhugg visar att någon nyligen sökt förstora öppningen. Bl a nämns också att "... man möjligen efter vissa spår vid roten kunna antaga, att det ursprungligen varit fyra stammar."

Larsson har skildrat hur föräldrar tyst kommer åkande med ett barn. De står på var sida om trädet när det avklädda barnet förs genom öppningen. Modern som tar emot barnet får ej vidröra linnet som blir kvar på andra sidan. Barnet som nu är naket får ett nytt linne "istället för det gamla, som en tid framåt får sitta kvar i "trolltallen". Det skulle gå den illa som rörde det med blottad hand." Föräldrarna får inte tala förrän nästa morgon. Då är barnet och dess ögon förändrade och om några dagar "äro ock krämporna borta". Larsson avslutar så: "Ett under har skett, och vi böra icke bryta staven över det. Nämn för all del icke ett ord om vidskepelse, ty vidskepelsen är helig. Den kan moderniseras men den kan icke dö."

Har den "stumma doktorn" anlåtats ända in på 1900-talet?

Att fälla furan - mer än en gång har tanken funnits. Men uppfattningen var den att alla sjukdomar och all olycka som bundits i trädet skulle drabba den dristige. Om beslut fattas att ta ner Trolltallen - vem är den djärve, dödsfraktande som oförskräckt håller i yxskaftet?

Barbro E Sjöström

Friskt Enhörnabarn, 1980

ENHÖRNA MALM

Området kring Trolltallen är ingalunda någon vildmark, även om skogen länge har utgjort en naturlig gräns mellan Ytter-Enhörna och Väster-Tälje socknar. Malm är ett äldre ord för grusås, och som sådan har Enhörna Malm haft stor betydelse långt innan Underås AB och Södertäljes vattenverk började tugga på den. Grusåsarna kom till vid inlandsisens avsmältning och med dess vattenströmmar för ca 10 000 år sedan.

Malmen är Enhörnas högst belägna sammanhängande större landområde. Höjden samt det torra och stabila underlaget bör ha varit lockande redan för jägarstenålderns människor. En så kallad trindyxa (stenyxa utan skafthål) funnen vid Malmsjön kan vara ett minne av dessa. De lätta sandjordar och leror som avlagrats kring grusåsen var lättbearbetade för de första jordbrukarnas enkla ålderstockar. På Linas marker har man gjort flera boplatstfynd från stenåldern. I Malmsjön har man även funnit resterna av en stockbåt (nu i Hembygdsmuséet), vilken teoretiskt skulle kunna vara från stenåldern, men den är inte daterad, och båtar av den tiden har tillverkats fram i modern tid.

Mälardalens långsträckta grusåsar har alltsedan järnåldern erbjudit de torraste och bästa landvägarna. Vägen över Enhörna Malm har sannolikt anor från den tid då Tuna var någon sorts kungsgård (innan Husaby i Över-Enhörna). Tunabyn bör ha tillkommit redan då den forna mälarviken västerifrån var segelbar ända fram, d v s senast för ca 1500 år sedan. Från Tuna kunde man sedan ta sig vidare landvägen mot Turinge eller Över-Enhörna.

Intill vägen, nära Trolltallen, fanns de sägenomspunna Riskorset och Malins Sten, vilkas berättelser vi får spara till en annan gång. Vid Riskorset, där socknarna möttes, låg enligt en karta från 1750 en "rättareplats". Antagligen har den tillhört Öknebo härad, vilket Enhörna var en del av fram till 1600-talet. Vidare skall finnas, om den inte försvunnit i samband med markarbeten, ett litet gränsmärke av röd sandsten med **EKEBY** inristat. Enhörna Malm delades tidigare av Gillberga och Ekeby ägor. Till Malmen kan även räknas torpen Bastmora, Dammkärr och Vattubrink, där det ska ha legat kvarnar under 1700-1800-talen och kanske tidigare ändå. Deras vatten skall ha kommit från Malmsjön. Underås var tidigare ett eget torp. Där eller vid Bastmora skall ha varit krog för de resande under 1700-talet.

Värt att tänka på nästa gång ni kör för fort genom Malmen!

Johnny Länn

(Källor: -Schnell. 1966. *Enhörna Kommun*. -Länn. 1998. *Enhörnabygdens framväxt*.)

Enhörna Hembygdsförenings styrelse:

Leif Tellestedt, ordförande	tel: 550 447 05
Johnny Länn, vice ordf	tel: 550 492 26
Britt-Mari Gylefors, sekr	tel: 550 421 30
Sven-Olof Svensson, kassör	tel: 550 440 04
Håkan Andersson	tel: 550 449 71
Mona Elveskog	tel: 550 420 28
Kristina Ingårda	tel: 550 420 01
Åke Lundqvist	tel: 550 449 73
Åke Myrenäs	tel: 550 672 37
Sven-Eric Åkerman	tel: 550 491 84

Box 39, 15023 Enhörna

Medlemsavgiften är 100:-/år (familj)
Postgiro 23 89 45-0, Bankgiro 822-6565